

TALABALAR OILALARINING BOSHQARUV TIZIMIGA TA'SIR ETISHINI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK TADQIQ ETISH

Ro'ziqulova Amina Totliboevna

*Navoiy davlat pedagogika instituti dotsenti, (PhD) <https://orcid.org/0009-0004-9179-7330>
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.02.1.067>*

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada muallif zamonaviy oilalarni o'rganishni o'ziga xosligi va dolzarbligini tahlil asosida keltiradi va oila muammolalarni dolzard qiralariga alohida e'tibor qaratgan. Bundan tashqari ushbu toifadagi oilalardagi ijtimoiy-psixologik muhit ham hozirgi zamon ilmiy doirasida amalga oshirilayotgan tadqiqot ishlari asosida tadqiq etilgan. Maqola Psixologiya yo'nalishidagi Magistrlar amalliy psixologlar va mutaxassislar uchun qiziqarli buladi.

Kalit so'zlar: jamiyat, qadriyatlar, oila, nikoh, qonun, rivojlanish.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ СТУДЕНЧЕСКИХ СЕМЕЙ НА АДМИНИСТРАТИВНУЮ СИСТЕМУ

Розикулова Амина Тотлибоевна

доцент навоийского государственного педагогического института, (PhD)

АННОТАЦИЯ: В данной статье автор анализирует своеобразие и актуальность исследования современной семьи и уделяет особое внимание семейным проблемам. Кроме того, на основе современных научных исследований исследована и социально-психологическая среда в этой категории семей. Статья «Магистры психологии» будет интересна практикующим психологам и специалистам.

Ключевые слова: общество, ценности, семья, брак, право, развитие.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL RESEARCH OF THE INFLUENCE OF STUDENT FAMILIES ON THE ADMINISTRATIVE SYSTEM

Rozikulova Amina Totliboevna

associate professor of Navoi State Pedagogical Institute. (PhD)

ABSTRACT: In this article, the author analyzes the originality and relevance of the study of modern families and pays special attention to family problems. In addition, the socio-psychological environment in this category of families has also been researched based on current scientific research. The article Masters in Psychology will be of interest to practicing psychologists and professionals.

Key words: society, values, family, marriage, law, development.

KIRISH. Barkamol avlodni tarbiyalash insoniyatning eng yorqin orzusi bo'lib kelgan. Kelajak avlod haqida qayg'urish sog'lom, barkamol, komil insonni tarbiyalab, voyaga etkazish, o'zbek xalqining milliy xususiyatlaridan biridir. Aynan mustaqillik sharofati bilan milliy qadriyatlar, an'analarning tiklanishi ajdodlarga nisbatan hurmat hissini shakllantirish bilan bir qatorda o'sib kelayotgan yosh avlodni ta'lim-tarbiyasida milliy ruhiyatning o'rni beqiyos ekanini ko'rsatib berdi.[1,296]

O'zbek xalqning eng yaxshi kunlaridan biri tuy o'tkaziladigan kunlar xisoblanadi[5,45] Ushbu ijtimoiy ustanokani asosini nima tashkil etadi. Bu g'oyani o'zgarishi va qadriyatini pasayishini sababi nimada ekanligini anglash muhim vazifa sanaladi. Ayni damda ajrimlarni soni shuni taqidlaydiki nikox munosabatlariga yoshlarning qarashi o'zgarib kelmoqda. Ayniqsa o'spirin qizlarda ushbu g'oya aniq shaklanib qolishi va ko'zga tashlanishi mumkin. Jumladan Instagram

va Telegramm kanallarini tahlil qilish natijasida shuni aniqladikki 15 -18 yoshli o'spirin va katta o'smir qizlarda nikohga nisbatdan salbiy qarash mavjud. Buni sababi nimada ekanligini aniqlashimiz lozim. Nikoh va oila tushunchalariga to'xtalib o'tamiz.

"Nikoh" so'zining o'zbek tilida ikki xil lug'aviy ma'nosi bor. Azaldan Osiyoda nikohning diniy mamunga ega bulganligi aniq. Nikoh islomga xos diniy shakli. Uni asosini Shariatda bo'lgan shart sharoilar va qoidalar ustun bo'lgan. Nikohni asosiy maqsadi erkak va ayollar o'rtasidagi munosabatlariga tartib o'rnatish va turli hil noxush va madaniyatga zid bo'lgan o'zgarishlarni bartaraf etishdir. Nikoh (arab-uylanish, er-xotinning qovushishi) er-xotinlikni shariat yo'li bilan rasmiylashtirish marosimi va shu marosimda domulla tomonidan o'qiladigan shartnoma.[2,38] Shariat oilaviy munosabatlarni tartibga soladi va nikohga birinchi navbatda ikki tomonning majburiyati va huquqlariga asoslangan shartnoma sifatida qaraydi.[4, 139-140] Sho'ro paytidan boshlab nikohni yangicha kurinishi ya'ni dunyoviy mazmunga ega bo'lgan shakli kirib keldi.

METODLAR. МЕТОДЫ (Methods). Ushbu mavzu yuzasidan so'z yuritilganda avvalo psixologiyaning umumiy va maxsus diagnostic tadqiqot metodlaridan foydalanamaiz. Bunda albatta oilaviy munosabatlarning shartnomaviy-normativ jihatlarini o'rganish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Dunyoviy ma'nosiga ko'ra, nikoh er xotinning o'zaro roziligi bilan huquqiy jihatdan rasmiylashtirilgan oilaviy ittifoqi; er xotinlik.[3,38] Sobiq ittifoq paytida hozirgi kungacha turmush qurayotgan erkak va ayolning fuqarolik holati dalolatnomalarini yozish organida (FHDYo) ro'yxatdan o'tishni anglatadi. Shu kundan boshlab oila deb xisoblanadi.

Diniy jihatdan nikoh uqitilishi saqlanabi qolgan va ota bobolardan qolgan din va meros sifatida ma'rosimlar yashirin bo'lsa ham olib borilgan. Mustaqillik davrdan bolshlab erkak va ayollarni erkinligi, insoniy huquqlari inobadga olinganligini asoslovchi xujjat sifatida qabul qilinganligi uchun tanlash imkoniyati paydo buldi va shaxslar aro munosabatlar turli shaklda rivojlana boshladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ. (Literature analysis). Oila a'zolari o'rtasida sodir bo'ladigan murakkab va serqirrali o'zaro munosabatlar ko'plab olimlar, shu jumladan, o'zbekistonlik olimlar (M.Davletshin, G'.SHoumarov, E.G'oziev, B.Qodirov, X.Karimov, N.Sog'inov, F.Akramova, G.Yadgarova, M.Salaeva, D.Xoliqov va boshqalar) tomonidan o'rganilgan. Ularda ko'proq o'zbek oilasiga xos urf-odatlar, udumlar, an'analar nuqtai nazaridan oilaviy munosabatlarning etnopsixologik qirralari tadqiq etilgan. Lekin oila institutini ijtimoiy voqelik sifatida uning qonuniyatlarini tahlil etar ekanmiz, bu o'rinda biz oilaviy o'zaro munosabatlarga xos bo'lgan munosabatlarning psixologik tabiatiga, kelib chiqishi va dinamikasiga e'tiborni qaratgan ko'plab tadqiqotlarda ilgari surilgan ma'lumotlarni keltirishni joiz deb bildik. Shu nuqtai nazardan mazkur masala bo'yicha talabalar oilaviy munosabatlari va ularning boshqaruvga ta'siri umumiy fenomenologiyasi ijtimoiy-psixologik izlanishlar obyekt sifatida o'rganilgan bir qator tadqiqotlar natijalariga murojaat qilamiz.[6,68]

Sobiq ittifoq huqumatini yangi kiritgan imkoniyatlarni tug'ri talqin qilishda Jadidlarni katta hissasi qo'shilgan. Jumladan Nikoh nafaqat erkak va ayollarni munosabatlarni o'z ichiga kirishi, balkim oila muqqadasligini, ayniqsa bola tarbiyasidagi alohida o'rni borligini anglashga va milliy qadriyat darajasiga olib chiqishga zamin yaratdi (A.Avloniy, Chulpon, Fitrat A.). Shu jumladan Fitrat oilaga nisbatdan qarashlariga asos qilib erkak,er,ota, ayol, rafiqqa, ona tushunchalarining mazmunini ularni shaxsiy xususiyatlariga e'tibor bergan.Nikohni ittifoq deb atab undagi o'ziga hosligini yoritib bergan: "nikoh –bu hayotda do'st, baxt va baxtsizlikda sherik, g'am-qayg'u vaqtida xamd, xushnud damlarda bir birlariga yor bulishni istagan erkak va ayolning shaxsiy va ijtimoiy vazifalarni birgalikda bajarishlari lozim bo'lgan ittifoqdir".[11,28] Ushbu g'oya nafaqat Oilani qadriyatlar sifatida, balkim oilani shaxs tarbiyalashidagi alohida o'rnini belgilab bergan.

NATIJALAR. Mulohaza. РЕЗУЛЬТАТЫ. (Result and Discussion). Fuqaro sifatida o'z shaxsini yaxshi tomonlarini yuzaga iqarishda oila ideallashtirilganligi aynan "Fozil insonlar shahri" da ham ifodalangan. Oila bu iddeallardan yiroq ekanligi ayollarni mavqei past bo'lgan sharoitda Sobiq ittifoq paytida ular rivojlanishiga zamin yaratiladi deb va'dalar va erkinliklar berilgan. Ta'lim olish huquqi, ijtimoiy hayotda ishlab maosh olish. Rahbarlik lavozimlarda eshtiroq etish, turmush

o‘rtog‘ini tanlash kabi huqqlarni kirib kelishi uz uzidan ajrimlarni keltirib chiqishi aniq bulgan. Shuni oldini olgan holda Sobiq ittifoq davrda ajrimlarni qabul qilmasdan majburiy yashashga kuproq da‘vad etilgan. “Nikoh er xotin o‘rtasidagi tenglik va o‘zaro xoxish asosida tuzilgan ahdu paymon bitimi, muxabbat va mehr bilan hayotda sherik bulish demakdir”. [9,12] Bir tomondan bu g‘oya ajrimlar sonini kupaytirar edi, chunki oila asosini tenglik va xoxish orasidagi nizo paydo bulishi, xoxish istaklar va majburiyatlar orasidagi nizolar tashkil eta boshladi. Nikox oilani saqlab qolish va Davlat tomondan boshqarishni asosiy yo‘li bu davlat tomonidan nazoratni kuchaytirish bulgan. Nikoh jamiyat toondan tasdiqlangan nasl va jinslar o‘rtasidagi munosabatlar shaklini o‘zida ifoda etadi, ya‘niy jinsiy aloqa va nasl qoldirishni tartiblashdir.

Mustaqillik paytidan poshlab Oila Kodeksi qayta kurilib chiqib fuqarolarning tanlash huqlari qaytarilib berilgan va nikoh ikki hil dinniy va dunyoviy mazmunga eganligi tastiqlanib kelingan. [8,46] Ushbu ikkilamchi holat ikkilanishga va qaror topishga, ma‘suliyatni qay darajada o‘zlashtirishga noaniqlik kiritadi va ajrimlarni sabab oqibatlarida alohida ahmayyatga egaligini isbotlaydi. Zamonaviy tushunchasiga kura Oila [7,313] bu:

Er –xotin birga yashovchi kishilar;

Er –xotin va ularning bolalari

Er –xotin va ularning bolalari va eng yaqin to‘g‘ishganlaridan iborat bo‘lgan kishilar majmui;
Xonadon

Ijtimoyi psixologiyada oila bu kichik guruh. Ushbu guruh nikohga asoslangan bulib, uning a‘zolari ro‘zg‘orining birligi, o‘zaro yordami va ma‘naviy mas‘uliyati bilan bir biriga bog‘langan. Sobiq ittifoq davrida Oila –jamiyat bulagi degan g‘oyani asosiy maqsadi oilani boshqartirish va yagona partiyani xizmatiga buysuntirish edi: “Oila -jamiyatning bir bo‘lagi (boshlang‘ich guruhi) er xotin va qarindoshchilik aloqalari ittifoqi asosida tuzilgan shaxsiy hayotning muhim shakli”. [10,7] Bu davrda oiladn ustun ravishda jamiyatchilik va shaxslarni erkinlarini inobadga olmaslik bilan ajralib tradi. Jumladan bir tomonlanma Oila bu qadriyat, lekin oddiy real hayotda oila bu shunchaki butun katta mexanizmni kichkina bo‘lagi. Kadriyatsizlanishi oilani qashoqlashtirishga olib kelgan.

Ma‘lumki ba‘zi xollarda nohaq bulib Xalq dushmani deb ayblangan shaxs oila a‘zolaridan o‘z ota onasidan farzandidan voz kechilishi talab etilgan. Malum darajada qamoqqa tushgan inson farzandlari oliy ta‘limli bulishga yo‘l faqat bir holatda mumkin bular edi, kachonki oilasidan voz kechganida. Bunday holatlar oilaga bulgan bosim va oilali insonni zaif tomonlari barchaga ma‘lum bulishidan qo‘rqanlar esa oilada bulatgan zurikkishlarni yashirib kelishgan va shu tufayli jabrlanishgan.

Mustaqillik davrida oilani mustaxkamlashga va oilalardagi bulaetganmuammolar haqida oydin ochiq gapirishga sharoit yaratilgan. Bir tomondan oila uchun shart sharoitlarni yaratish ikkinchi tomondan muammolarni oydin muhokama etishga va maxallarda aniq va ravon hal qilishga imkoniyat aynan mustaqillik davriga tug‘ri kelgan. Inson shaxs nafaqat resurs kabi qaralgan balkim, alohida qadriyat darajasiga etkazilgan. Ushbu qadriyat oila muhitida shakkilanar ekan avvalan bor oilaga imkoniyat qaratilishi lozim. Aynan shu davridagi kurilgan oilalar mustahkam deb bilamiz (1991 -2005 yil). Mustaqillik davri umumiy dunyodagi globalashuv va informaion texnologiya davriga tug‘ri kelganligi ham rost. Kechagina mustaqqilikni ne‘mati bulmish farzandlar voyaga etib ug‘ayishdi zamonaviylashgan sari chet dunyolarga chiqish va tajriba almashish imkoni bo‘ldi, yoshlarimiz aynan nafaqat chet eldan bilim, mablag‘, ko‘nikma, tajriba balkim turmush tarzini kurib madaniyati sifatida asta sekinlik bilan olib keldi. Chet el madaniyatini uziga xos an‘analari, turmush tarzi, g‘oya va qadriyatlari, stereotip va ustanovkalari, barcha barchasi uz tarixidan kelib chiqqan. Bunday holatlarda o‘zga halqning uziga xosligi o‘zini halqining tili, turmush tarzi, qadriyatlarini hurmat qilishga qaratilgan bulsa, ikkinchisi uni qarama qarshisi.

Xulosa va tavsiyalar. ЗАКЛЮЧЕНИЕ (Conclusion). Bir so‘z bilan aytganda o‘zgalar mentalitetidan olingan bir qismini o‘z va o‘zgalarni hayotiga singdirishdan iboratdir. Sekinlik

bilan kirgan g'oyalar (bir jinslik xayot tarzi, farzandlardan voz kechish va uzi uchun yashash, foxshallikni ustun qilish, qoidalarga rioya qilmaslik, ota onaga behurmatlik va oila rishtalarni inkor etish va shu kabi illatlar ham paydo bulishi boshladi. Nafaqat oila, balkim shaxsiy hayotga hurmat qolmagan va turli hil muxokamarlar paydo bulishi bir tomondan ochiq oydinlikdan ikkinchi tomondan esa usaetgan yangi avlodda oilaga nisbatdan ishonchsizlikka asos bo'lib qolgan. 2007 yildan 2018 yilgachan ajrimlarni soni yuqori ko'rsatkichlari aniqlandi. Ajrimlarni sababi aynan Oila qadriyatini pasayishida ekanligi aniq ko'zatiladi va bu holat umumiy qoniqmaslik darajasi bilan bog'liq ekanligi tastiqlanadi. Demak, zamonaviy oilaga ta'rif berishdan oldin oilaning ijtimoyi mazmuniga qarab oila odatda uch o'zaro aloqadagi ijtimoyi guruh-oila asosi sifatida –nikoh, nikohning natijasida er xotin munosabatlari, er xotin munosabatlari natijasi sifatida farzandlardan tashkil topgan.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- Atabaeva Nargis Batirovna "Talabalarda altruizm shakllanishining psixologik xususiyatlari"
Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar (2022 yil №6) 296-b <https://doi.org/10.53885/edinres.2022.6.6.018>
- Nikoh/ O'zbek tilining izohli lug'ati.-B.38.
- Nikoh\ O'zbek tilining izoxli lug'ati. 80000 dan o'triq so'z va so'z birikmalari. J.Sh.N-Tartibli\ Tahrir xayati: T.Mirzev(rahbar) va boshq.-Toshkent, 2006.-B.38
- Nikoh/ Islom. Spravochnik/Usmanov M.A. tahriri ostida-Tashkent, 1987.2-nashri.-B. 139-140
- Rasulova, Z.A. Zamonaviy o'zbeklarning oila-nikoh munosabatlari.-T.: "O'zbekiston milliy eniklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyot, 2013.-45b
- Vasila Karimova "Oila psixologiyasi (darslik)" TOSHKENT – 2007 68-b
- Оила/ Ислон. Эниклопедия. А-Х/З Хусниддинов тахр. Ост –Ташкент, 2003.-Б.313
- Rasulova, Z.A. Zamonaviy o'zbeklarning oila-nikoh munosabatlari.-T.: "O'zbekiston milliy eniklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyot, 2013.- B.46
- Семья. Соиально-психологические и этические проблемқ...-С.12
- Соловьев Н. Семья в советском обьестве и её некоторке функии// Культура семейнкх отношений: Сборник статей.-М., 1980.-с.7
- Ergasheva M. Fitrat merosida nikoh va oila masalalri// Qonun himoyasida.-2003.-№4(88).-B.28.